

שתי דעות על "מות ליסאנדה"

א. בין מתח לסנסאציה

בן ארבע בנות חווה: בתיה, אתוּבָה, הממשיה: ליסאנדה — הדמיונית; התאומות האגדיות, לילי ונילי, בנות השכן הקטנות. עולם סגור זה, הגע בין מציאות ודמיון־אגדה עד לירי טשטוש וצמצום התחומים, הוא פרי מציאות־השלמה מיוחדת כמינה של פחדים וייחולים, תקוות ואכזבות של אמן ואדם, המחפש בכל מאודו אחר השלמות. תוך סילופה המתמיד של המציאות ומוצאה, כביכול, לרגעים בלבד בעולם, שיצוריו כולם הם אגדה ודמיון.

כזאת היא ליסאנדה, "שאני בראתיה... שאיש מלבדי אינו מכירה... זו ששערה נופל חלק על כתפיה, גוניו — גוני האפר הרומן. כתפיה כשתי גולות שן קצת מוגבהות... וצל דק נופל משתייה ונקווה חם וחומר מעט בין שדיה, עיניה שקטות וטובות וגביניה מורמים דרך השאלה. סנטרה עשוי כך שיוכל לשאת עליו את כל מערכת החיור כיס... זוהי ליסאנדה, המופיעה ברחוק קל מעל הגג בשעות של ייחוד, והגעלמת בה כשעה שנראית בתיה, "צרתה". מסתבר, זו הדמיונית העדינה אינה חשה בנוח בכפיפתה של המציאות. ככל שזו האחרונה כובשת לעצמה מקום בביתו של נפתלי נוי, כך הולכים ונעשים ביקוריה של ליסאנדה נדירים יותר עד שהיא כמעט נעלמת מעולמו של גיבורנו. כשהיא הוזרת במפתיע לאחר זמן ארוך של העדרות, הרי זו לה הופעתה האחרונה הקשורה דווקא, ואולי משום כך, בלילו האחרון של יוצרה־אוֹהֶבָה, דומה, אין ליסאנדה שוכחת אותו, אלא זוכרת וגם מזכירה לו בפניה את ענת אהובתו האמיתית, הנשכחת. כולה נר־עדת, מפוחדת, בורחת ומתהמקת, מפיסה היא את פני נפתלי נוי, שבראה בדמיונו, והוא חוזר וכובשה במאמץ, בעזרת כשפים, ואז, בעוד כולו דרוך — כדוסטו, אביריוצרו של פינקוין לנוכח ברואו — נפעם, מסותרר ושיכור למראה ונושם לקרבו כל רחש משלה, מחוללת היא את מחולה האחרון, מחול המוות: "ליסאנדה, לחש בלי קול בלי כוח בלי תקווה". אך "ליסאנדה מתה, גל של שיער כנחושת כבויה פרוש על חזה, דוממת כקונכייה".

בין עולמה של ליסאנדה מזה ובתיה מזה יוצר לו נפתלי נוי עולם פסבדו־מציאותי־דמיוני מיוחד בסיוען של שתי "הוליוודיות", נילי וליילי: "עלית" החן שלי המתקוות... "שני הרוח הקטים של

לעלילת תוצירה שלפנינו * (קדמו לה שני ספרים מאותו מחבר: "עשב פרא", קובץ סיפורים; "עור בעד עור", רומאן). שני רבדים: האחד מציאותי־ריאלי חזותי, והאחר — דמיוני, בלתי מציאותי, הגותי, ואין הללו באים זה בצד זה, או על דרך המוקדם והמאוחר, אלא שניהם קשורים ואחווים זה בזה ומכונסים יחדיו במסגרת תכנית קצרה. מתוכה גוצר רובד עלילתי שלישי (עמודים 10—5 — "מבוא ופתיחה"; ועמוד 104 — העמוד המסיים את הספר), שכולו תמוה, בלתי מסתבר, ומתקשר בדוחק רב לעלילה כולה, דומה, אין כאן לא מסגרת אמנותית־רעיונית המאחדת את הנפרדים, אף לא גילוי נוסף, נוצר יותר בחיי הגיבור, אלא פתיחה נוסח ספרות־הבלש וסיום — לפי מיטב מסורתה — שבו הושגה מעין מציגה מחורה בין יסודותיה המקובלים ובין קורטוב של יומרות קאפקאית.

רובד עלילתי זה — כך אנו מתרשמים — יותר משהוא נפעל על פי ציוויה של האמנות היפה, נרקם על פי מיטב הסממנים הספרותיים המעוררים סקרנות, יוצרים מתח ומוליכים לסנסאציה, הללו לא באו לכאן אלא למשוך את הקורא ולהטעימו את טעמה של יצירה מודרניסטית.

גיבור היצירה, נפתלי נוי, גרוש מאשתו לאה, בת למשפחה ירושלמית דתית, פוחלצן חובב, שלידי אומנות מקצועית לא בא ולעומק סודות המקצוע לא ירד, יום אחד מוצא עצמו מגורש מבית רבו סטרוניק הפוחלצן, יורד לתל־אביב וקובע מושבו בדירת־גג באחת משדרות העיר. כאן עושה הוא את הערבים, וכלא הצלחה יתרה, כמגיה בכית־דפוס, ואת הימים בתחביבו — מלאכת הפיהלון. ואת השעות שבין יום ולילה עושה הוא לא בזה ולא בזה, כי אם ניצב דומם — מקטרותו בפיו הפוכה וכבויה ומביט לסירוגין בבתי העיר ובשיפולי השמש. מגעיו החברתיים של נפתלי נוי בעירו החדשה, שעשויים היו להיות רהבים ועמוקים — בחוגים אינטלקטואליים שונים יוצא לו שם של מבין ובעל טעם מקורי ומעניין: מאמריו מעוררים סערה מיד עם פרסומם — מצטטים למרבה הפלא עד כדי ריבוע קסמים אחד

* מות ליסאנדה סאת יצחק אורפז, סדרת "רוביפת" בעריכת עזריאל אדמני, ספרית פועלים, פרחביה, 1964.

בתי. תושבת ביתו הקבועה של נפתלי נוי, שפניה לעולם אינם מתוארים על ידו אלא גופה השופע בלבד, שנשימותיו המנושמות חודרות אף מבעד לדלתות. בתי, הדומה אולי יותר למעין מפלצת מיתית מאשר לאשה בת בשר ודם, אותה את נפתלי נוי כמות, ולא כדמות של גבר ואהב. אהבה זו הדומה אולי ל"אהבתו" שלו לליסאנדה, אינה מספקת אותה והיא מחלקת את עתותיה בין נפתלי נוי ובין ידידה'אהובה בוקי. לבסוף נותרת גם היא כצופה בלבד בעולם בלתי חדיר זה, שכולו תחומי'יחודו של נפתלי נוי.

מסובך הוא, איפוא, סיפור זה. ההשפעות של יצירות מפורסמות בעולם על עשייתו ניכרות היטב, שכן מחברו לא הצליח לטשטש את עקבות מלאכתו. לפרקים אף נדמה לנו, כי מלאכה שבו מרובה על מלאכת המחשבת.

ניצח ביהם

חיי... "שעור ידיהן ושוקיהן היה דק ושקוף, ולמראהו כל השדים שלי נהיים מלאכים וכל המכשפות — פיות". ילדות אלו פוקדות אותו תכופות. כל שהיה שלהן אצלו פותחת בהתבוננות חוזרת ונשנית בפוחלצים, שאלות בנוסח "כיסה אדומה" מתגלגלות למעין פולחן, שבמרכזו אגדה, שאינה אלא סיפור אהבתו השגור של נפתלי נוי, אולם כאן הוא מואר באור חדש ומלוכש לצורך הענין בלבושה של אגדת ילדים, שגיבוריה — מעין המלך העצוב ואהבתו, ססק יפהפיה ססק מכשפה — הם אבות'טיפוס קלאסיים בכל אגדות ילדים.

עולם אחר, שכולו חיוניות ניגרת, חותם את ריבוע הקסמים של נפתלי נוי ועומד בודד, כביכול, בין משולש דמויותיהן האגדתיות'קסומות של ליליינלי וליסאנדה. זה הוא עולמה של

ב. המבוך והחלום

ותמיתותיו, ואהבתו הרוחנית, האלגורית, הבלתי'קיימת: ליסאנדה, היא בת השיר.

אני רואה בספר זה את כוח עיצובו, "כשב" לול" של אסוציאציות, החוזרות מתחילה עד סוף אל עצמן בשרשרת חיבוטים — אך חמיד יש בהן שני קסבים: הפרישות החברתית המאיר לצת מחד גיסא, — ומאידך גיסא — גקודת'המוצא לפרישות זו, שחיזוניותה באה לידי ביטוי באותה עשייה דקדקנית, אכזרית, של פוחלצי חיות מיוחדים, שלא ככל השאר, שבהן משקיע נפתלי את כוחו, דמיונו היוצר.

וכאשר נמצאת לו, לנפתלי, הדרך אל עצמו — לא נותרה לו דרך חשופה ופתוחה אל החיים. הוא תורג ונהרג — ובמותו מתה ליסאנדה, גוועת רוחניותו.

הדבר מזכיר חלומותיהם של ילדים, דמויות' מלוות שהם מוצאים להם בהיות יומי'ומם חסר ולקוי. חלומותיהם של ילדים, חלומות עתיקים, שכמעט כל יוצר מנסה להפכם ממשות.

המקטרגים על ספרו של אורפו באו אליו בטענות של חיקוי, של התפלספות'לשמה, של השפעה — אלה, גם אם יש בהן, לעתים, כדי "לתפוש", אינן מעיבות כלל על העובדה, שלפי נינו יצירה רבת'ענין, מגובשת ובעלת כוח גם בתעיתיה.

משה בן-שואל

הסתייעותו של יצחק אורפו במעין אלגוריה, במעין סיפור שהוא כמרדחוק מכל מציאות עכשווית, תאריכית, מקומית — חוזרת לו בניבוש ספרותי, בריכוז תיאורי מענין, בגלגול דמות תמוהה, כביכול, זו של נפתלי, אחד מגיבורי סיפורו החדש "מות ליסאנדה".

מעניין הוא, שדווקא כאן, ביצירה העוסקת באיש יוצר, כפול'דמות (נפתלי הוא מסחלץ פוחלצים, הוא גם כותב, הסיפור מתרחש בשני מישורים — הסופר המספר על הדמות וכתביו הניגשים, מילולית, לתאיר גם כן דמות'רשלו) קיים אותו דחף, בעצם, שהעסיק את אורפו גם ביצירתו הקודמת, הרומאן "עור בעד עור" — הדחף אל הקץ, אל הסוף הרוחני והגשמי כאחד. ב"עור בעד עור" היתה תהייה על דמותו של צעיר שכות העבר (התפוררות המשפחה) וכוח ההווה (המלחמה ורקעה) דחפוה אל המוות החד'משמעי — ב"מות ליסאנדה" שוב קיים דחף זה, שאף הוא אינו פושר, שאף הוא חד'משמעי, פיזי ורוחני כאחד — אלא הפעם קיים הוא בשילוש. מותן של שלוש דמויות שחוט'שני מוזר עובר ביניהן: נפתלי (כפי שהוא מוכר לנו מתוך יומניו) או אפשר הסופר המספר לנו עליו, בתי — אהבתו הארצית, הבשר'ודמית, התועה בין אפשרויותיה המוגבלות מבחינה רוח'נית והפתוחות מאוד לשמחה אחרת, לעצב "גורמאלי", לקיום ממשי, הנודדת בין פוחלציו